

بررسی تأثیر دستوری متقابل نهاد و گزاره در جملات روسی*

امیر حسینی

استادیار دانشکده زبان‌های خارجی دانشگاه تهران، ایران**

تاریخ وصول: ۸۵/۰۵/۱۶

تاریخ تأیید نهایی: ۸۵/۰۷/۱۵

چکیده

در زبان روسی، وجه تمایز جمله، به عنوان يك واحد نحوی، از کلمه ترکیب (словосочетание) بار خبری یا پیام آن است. نهاد و گزاره به عنوان ارکان اصلی جمله حامل این پیام هستند، که در ساختار ظاهری جمله، حداقل وجود یکی از آنها ضروری است. رابطه نحوی نهاد و گزاره یعنی مطابقت در شخص، شمار و جنس را می‌توان بر حسب نوع نهاد در جمله، تعیین نمود. چنانچه در جمله، نهاد گرامری باشد، رابطه مطابقت و هماهنگی برقرار است. که در این رابطه، گزاره تابعی از نهاد است و در مقوله‌های گرامری جنس، شخص و شمار از نهاد پیروی می‌کند. اگر نهاد این ویژگی‌های گرامری را نداشته باشد، رابطه مطابقت و هماهنگی نیز میان نهاد و گزاره وجود نخواهد داشت. و چنانچه در جمله نهاد منطقی باشد، رابطه آن با گزاره، از نوع هدایت نحوی است. یعنی به گونه‌ای است که حالت گرامری نهاد را گزاره فعلی مشخص می‌کند و در این صورت، نهاد تابعی از گزاره است.

واژه‌های کلیدی: زبان روسی، جمله، نهاد، گزاره، رابطه نحوی، هدایت نحوی، هماهنگی و مطابقت.

مقدمه

جمله (предложение) یکی از مهم‌ترین مقوله‌های علم نحو است که از لحاظ شکل، معنی و نقش در مقابل کلمه (слово) و کلمه ترکیب (словосочетание) که در نظام جمله می‌باشند قرار دارد. و آن عبارت از خبری است که از طریق قوه گفتار (شنیدار) و یا نوشتار

* این مقاله مستخرج از طرح پژوهشی «بررسی و تحلیل تطبیقی ساختارهای نحوی زبان روسی در مقایسه با زبان فارسی»، شماره ۳۶۴/۳/۷۷۰، است، که با حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشگاه تهران در دست انجام است.

** e-mail: amhoseini@ut.ac.ir

(دیدار) بیان (درک) می‌شود. (شودووا، ۱۹۹۰، ۳۹۵) «نقش کلمه و کلمه ترکیب به عنوان واحدهای زبانی نامیدن اشیاء، ویژگی‌ها، حالات، اعمال و... است در صورتی که جمله از وقایع و شرایط خبر می‌دهد» (لکانت، ۲۰۰۱، ۳۷۸) «بار خبری (предикативность) و نقش ارتباطی (коммуникативная функция) مهم‌ترین وجوه تمایز جمله از کلمه و کلمه ترکیب‌اند» (بلاشاپکووا، ۱۹۸۹، ۵۳۳).

«در زبان روسی جمله، از لحاظ تعداد خبر به جمله ساده (простое предложение) و جمله مرکب (сложное предложение) تقسیم می‌شود» (شودووا، ۱۹۹۰، ۳۹۵). در زبان روسی، جمله ساده یک واحد خبری است که حداقل از یک کلمه و یا چند کلمه ای که بینشان رابطه نحوی وجود دارد، ساخته می‌شود و ساختمان آن را می‌توان بر حسب اعضای تشکیل دهنده اش به دو گروه جملات ساده دو رکنی (двусоставное предложение) و جملات ساده تک رکنی (односоставное предложение) دسته‌بندی کرد. در صورتی که جمله مرکب، واحدی نحوی است که در نتیجه هم‌نشینی چند (حداقل دو) جمله بر اساس رابطه نحوی ترکیبی (сочинения) یا تبعی (подчинения) و یا بدون حرف ربط (бессоюзия) به وجود می‌آید (واسیلیوا، ۱۹۹۰، ۴۷۱).

بحث و بررسی

جمله در زبان روسی می‌تواند از اعضای اصلی (главные члены) предложени و اعضای فرعی (второстепенные члены предложения) تشکیل شود. نهاد (подлежащее) و گزاره (сказуемое) ارکان اصلی جمله اند و اعضای فرعی عبارتند از وابسته‌ها (определение)، مفعول (дополнение) و کلمات قیدی (обстоятельство). همانطور که گفته شد بر حسب ساختار و یا تعداد اعضای اصلی جمله، آن را می‌توان جمله دو رکنی و یا تک رکنی نامید.

برای ساختن جمله در زبان روسی، حداقل به یکی از ارکان اصلی جمله نیاز است. بنابراین «ساده‌ترین نمونه جمله آن است که حداقل از یک کلمه که بار خبری دارد، تشکیل شده باشد» (شودووا، ۱۹۹۰، ۳۷۵).

نهاد «یکی از ارکان اصلی جمله است که نشانگر کننده کار یا دارنده حالت، نشانه، موجودیت و یا رابطه ای است که در زمان، و با وجه و شخص معین بیان می‌شود و آن را در دایره گفتار به وی نسبت می‌دهند». (شلیاکین، ۱۹۹۳، ۲۲۸) در گرامر سنتی زبان روسی چنانچه کلمه ای در نقش نهاد در جمله به کار برده شود می-

بایست از نظر ظاهری شکل یا حالت فاعلی یا واژه‌نامه‌ای^۲ (Именительный падеж) داشته باشد که در این صورت آن را نهاد گرامری می‌نامیم و چنانچه نهاد در یکی دیگر از حالت‌های اسم قرار بگیرد و نتواند با گزاره رابطه نحوی مطابقت یا هماهنگی (согласование) ایجاد کند، آن را نهاد منطقی می‌نامیم. (بلاشاپکووا، ۱۹۸۹، ۶۱۱-۶۱۲) بنابراین، چنانچه جمله‌ای فاقد این فرم واژه-ای باشد، آن جمله فاقد نهاد یا فاعل گرامری است و جمله بدون شخص نامیده می‌شود زیرا در آن جمله کلمه‌ای وجود ندارد که به سؤال *кто?* (چه کسی؟) و یا *что?* (چه چیزی؟) پاسخ دهد.

گزاره نیز یکی دیگر «از ارکان اصلی جمله است که عبارت از کار، حالت، نشانه، موجودیت و یا رابطه‌ای است که دارای زمان، وجه و شخص معینی است که به فاعل نسبت داده می‌شود» (شلیاکین، ۱۹۹۳، ۲۳۱-۲۳۰) و آن از نظر گرامری می‌تواند از اسم یا گروه اسمی (именное сказуемое) و فعل یا گروه فعلی (глагольное сказуемое) ساخته شود. گزاره‌ها بر اساس معیار ساختاری به گزاره‌های ساده (простое сказуемое) و گزاره‌های مرکب (составное сказуемое) تقسیم می‌شوند (بلاشاپکووا، ۱۹۸۹، ۶۱۲).

«آن دسته از اعضای جمله را که با اعضای اصلی جمله رابطه تبعی (подчинительная связь) دارند یا در ترکیب با کلمات مشابه در جمله برای توضیح، تفسیر و یا تکمیل معنای ارکان اصلی جمله به کار برده می‌شوند اعضای فرعی (второстепенные члены предложения) جمله می‌نامند» (رزنتال، ۱۹۷۶، ۶۶). در زبان روسی به وابسته‌های اسمی (определение)، مفعول (дополнение) و کلمات قیدی (обстоятельство) اعضای فرعی جمله می‌گویند.

اعضای فرعی جمله مکمل‌های (распространители) جمله محسوب می‌شوند، یعنی با حضور در جمله، پیام جمله را کامل‌تر بیان می‌کنند. به این مثال توجه کنید:

a) Вчера на пятом этаже я видел очень хорошую квартиру.

(обст. Факул.) (обст. факул.) (подл.) (глаг. рст. сказ.) (обст. факул.) (опред. факул.) (допол. обяз.)

من دیروز در طبقه پنجم آپارتمان خیلی خوبی را دیدم.
(نهاد) (قید زمان) (قید مکان) (مفعول) (قید مقدار) (قید کیفیت) (گزاره فعلی)

چنانچه بخواهیم جمله بالا را با کمترین کلمات، که دارای معنای کامل باشد، بنویسیم، آن را می‌توان به شکل زیر بیان

۲- در زبان روسی، اسامی و وابسته‌های آنها شش حالت صرفی دارند که حالت اولیه آن را حالت نهادی (فاعلی / И.п.) می‌نامیم.

کرد:

б) Я видел квартиру. من آپارتمان دیدم.
(подл.) (глагол. прст. сказ.) (допол. обяз.) (نهاد) (مفعول) (گزاره)
کلمه های «Я» (من) و «ВИДЕЛ» (دیدم) به ترتیب نهاد و گزاره دو جمله بالاینده که ارکان اصلی این دو جمله را تشکیل می دهند و می توانند با هم جمله:

в) Я видел. من دیدم.
(подл.) (глагол. прст. сказ.) (نهاد) (گزاره)
را بسازند. در جمله «В» چنانچه شنونده پاسخ سؤال *что?* (چه چیزی را؟) را بداند، آن جمله حامل پیامی کامل است و نیاز به توضیح ندارد، در غیر این صورت برای آن که پیام جمله کامل باشد، آوردن *дополнение* (مفعول) که از ارکان فرعی جمله محسوب می شود ضروری است.

در زبان روسی عموماً حذف اعضای فرعی جمله به ساختار جمله صدمه نمی زند، همان طور که گفته شد، این اعضاء تنها به تکمیل پیام جمله کمک می کنند. به همین خاطر است که می توان آنها را اعضای اختیاری (*факультативные члены предложения*) نامید. و در جایی که بدون آن، پیام جمله ناقص است، چون وجود آن ضروری است، باید آن را جزئی از اعضای اجباری (*обязательный члены предложения*) جمله دانست.

ویژگی های گرامری گزاره در زبان روسی

همان طور که گفته شد، جمله *يك واحد نحوي* است که مهم ترین نقش آن، برقراری ارتباط و رساندن پیام است. بار خبری (*предикативность*) موجود در جمله است که آن را از واحد نحوی دیگر، یعنی کلمه ترکیب متمایز می سازد. «بار خبری عبارت از بیان ارتباط محتوی کلام با جهان هستی است که اساس جمله را تشکیل می دهد» (رزنتال، ۱۹۷۶، ۳۰۸).

هر خبر یا پیام که توسط جمله ای بیان می شود، دارای مقوله های گرامری زمان (*время*)، وجه (*наклонение*) و شخص (*лицо*) است که در گزاره جمله نمود می یابند. و هر کدام در جمله دارای ابزار زبانی معینی اند.

زمان به عنوان یکی از عوامل پیام، عبارت از رابطه پیام نسبت به زمان حال است. از آنجا که پدیده های جهان هستی در زمان جاریند، بنابراین محتوای هر پیام را می بایست به یکی از سه زمان گذشته، حال و یا آینده نسبت داد که نمود آن در فعل و ابزار بیان آن متفاوت است:

a) Игорь живёт в этом здании. . ایگور در این ساختمان زندگی می‌کند.
(подл.) (глагол. сказ. наст. вр.) (گزاره فعلی زمان (نهاد)

(حال)

b) Игорь жил в этом здании. . ایگور در این ساختمان زندگی می‌کرد.
(подл.) (глагол. сказ. прош. вр.) (گزاره فعلی (نهاد)

(زمان گذشته)

в) Игорь будет жить в этом здании خواهد کرد.
(подл.) (глагол. сказ. будущ. вр.) (گزاره (نهاد)

(فعلی زمان آینده)

با توجه به جملات a ، b و v به ترتیب زمان‌های حال با شناسه (ѐт)، گذشته با وند (л) و آینده با فعل کمکی (будет) و شکل مصدری فعل (ж и т ь) بیان شده اند.

مقوله گرامری وجه (наклонение) پیام که عبارت از ارزیابی محتوی کلام در جهان هستی از نقطه نظر واقعی و یا غیر واقعی بودن را می‌توان در سه شکل وجه اخباری (изъявительное наклонение)، وجه امری (повелительное наклонение) و وجه التزامی (сослагательное наклонение) در فعل جملات روسی مورد بررسی قرار داد.

در زبان روسی، آنچه در جهان هستی تحقق یافته و یا تحقق خواهد پذیرفت (реальное событие)، با وجه اخباری فعل بیان می‌شود، اما خبری که دارای معنای انگیزشی (побуждение) میل و آرزو (пожелание) و یا پرسش باشد و قضیه غیر واقعی (ирреальное событие) را نشان دهد با وجه امری و یا التزامی فعل بیان می‌شود (بلاشاپکووا، ۱۹۸۹، ۴۸۷-۴۸۶).

مقوله شخص در گرامر زبان روسی عبارت از «مقوله‌ای متغیر^۳ است که در فعل نمود می‌یابد و بیانگر نسبت کننده کار یا دارنده حالت، جریان یا کیفیت با شخص گوینده است». (والودین، ۱۹۹۰، ۲۷۲).

شخص یکی از مقوله‌های گرامری فعل در زبان روسی است که رابطه هم‌هنگ نهاد و گزاره را نشان می‌دهد. بسیاری از زبان‌شناسان روسی (و.و.وینوگرادف، آ.و. باندارکو، ا. گ. روزینا، ر.ا. یاکوبسون و ...) مقوله شخص در فعل را یکی دیگر از مقوله‌های گرامری زبان روسی می‌دانند که اهمیت آن همانند وجه، زمان، گونه فعل (вид) و حالت فعل (залог) است. و معتقدند که هر سیغه فعل بیانگر یکی از وجوه (امری یا اخباری) فعل است.

برخی، مقوله‌های شمار و شخص را با هم يك مقوله گرامری می-دانند (و. آ. آورورین، آ. پ. والودین و...). در توضیح این مطلب به زمان گذشته فعل در زبان روسی اشاره می‌کنیم که قابلیت کاربرد در هر سه وجه اخباری، امری و التزامی را داراست، در صورتی که زمان‌های حال و آینده تنها وجه اخباری فعل را نشان می‌دهند. افزون بر آن، فعل زمان گذشته روسی می-تواند با پایانه‌های и جمع و یا Ø (پایانه تهی) /o/ a ، مفرد بودن صیغه‌های شخص را بیان کند:

a) Встади! بایستید!

(повел. накл. мн.ч. прош.вр.) (وجه امری فرم جمع)

б) Я пошёл бы. کاش می‌رفتم.

(сосл. накл. ед.ч. прош. вр.) (وجه التزامی فرم مفرد)

в) Она пошла в зал. او به سالن رفت.

(изъяв. накл. ед.ч. прош.вр.) (وجه اخباری فرم مفرد)

گروهی دیگر از زبان‌شناسان (و. آ. بلاشاپکوا، آ. آ. رفورماتسکی و...)، معتقدند که مقوله‌های گرامری وجه و زمان از مقوله‌های مهم و اساسی فعل در جملات زبان روسی‌اند و مقوله شخص از اهمیت کمتری برخوردار است، آنان برای اثبات ادعای خود، به «وجود جملات بدون شخص در زبان روسی» اشاره می-کنند (رفورماتسکی، ۱۹۹۷، ۳۲۷).

ویژگی‌های نهاد در زبان روسی

همان طور که گفته شد، «نهاد یکی از دو رکن اصلی جمله است و به موضوعی اشاره می‌کند که به وی نسبت داده می‌شود. [بنابراین] نهاد هسته مرکزی جمله است» (آروتیونووا، ۱۹۹۰، ۳۷۹) برابر با نظر رزنتال، در جملات روسی، تمامی اقسام کلام (اسامی، صفات، ضمایر، اعداد، قیود و مصدر افعال) می‌توانند در جایگاه نهاد واقع شوند (رزنتال، ۱۹۷۶، ۱۶۳). که در این صورت آنچه را که پیش روی داریم، را باید به طور کلی نهاد منطقی بنامیم. در صورتی که تنها اسامی و وابسته‌های آن، فقط در حالت فاعلی (واژه‌نامه‌ای)، در زبان روسی می‌توانند نهاد گرامری جمله باشند، و در این صورت است که رابطه هم‌هنگی و مطابقت گزاره با نهاد گرامری در جمله امکان‌پذیر است.

د. ا. روزنتال نهاد را در زبان روسی به نهاد گرامری (грамматическое подлежащее)، نهاد منطقی (логическое подлежащее) و نهاد روان‌شناسی (психологическое подлежащее) تقسیم می‌کند. وی در تعریف نهاد گرامری می‌نویسد که بر خلاف نهاد منطقی و نهاد

روانشناسي، نهاد گرامري به معني واقعي (نحوي) كلمه است، در صورتی که نهاد منطقي، نهادي است که در جمله درباره آن صحبت به میان می‌آید و آن می‌تواند به صورت گروهی (ترکیبی) از کلمات^۴ و یا یک کلمه در حالت متممی (косвенный падеж) باشد:

a) Антон работает. آنتون کار می‌کند.
(грамм. подл.) (نهاد گرامري)

б) Через минуту молодой человек в военной шинели и белой фуражке вошёл к зрителю.
(логич. подл.)

یک دقیقه بعد جوانی با شل نظامی و کلاه سفید پیش ناظر آمد
(نهاد منطقي، گروهی از کلمات)

в) Что же мне так больно и так трудно? من سخت و دردآور است؟
(логич. подл.) (نهاد منطقي، متمم)

او نهاد روانشناسي را تصويري ذهني می‌داند، که به ترتیب شکل-گیری، اولین چیزی است که خارج از مسائل گرامري به ذهن انسان خطور می‌کند. مثلاً در جمله:

Летит птица. پرنده پرواز می‌کند.
(психол. подл.) (نهاد روانشناسي)

در مثال فوق، به اعتقاد وی نخستین چیزی که به ذهن انسان خطور می‌کند «پرواز» یا «حرکت» موجودی در آسمان است، این همان چیزی است که نهاد روانشناسي نامیده می‌شود. (روزنتال، ۱۹۷۶، ۱۶۸ و ۳۵۰) لازم به یادآوری است که، منظور ما از نهاد، در این مقاله، همان نهاد گرامري است.

آروتیونووا معتقد است که جملات زبان روسی می‌توانند بدون نهاد هم تشکیل شوند که در این صورت، متن گفتار (контекст) و یا شرایط (ситуация)، جایگزین موضوعی می‌شوند که در آن باره صحبت به میان می‌آید (نهاد جمله)، می‌شوند، و گاهی هم نهاد، در گزاره مستتر است:

a) Было скучно دلگیر بود.
(безл. предл.) (جمله بدون شخص)

б) Мыслью, следовательно, существую. فکر می‌کنم، پس، هستم.
(подл. выражено окончанием личного глагола) (نهاد در شناسه فعل مستتر است)

در جمله «a» نهاد جمله را از متن گفتار می‌توان فهمید، در

۴- از دیدگاه منطق جمله فقط از نهاد، گزاره و حرف ربط تشکیل می‌شود و اعضای فرعی جمله به صورت مجزا نمی‌توانند در جمله جایی داشته باشند.

صورتی که در جمله «б» پایانه صرفی «ю» در افعال *мыслю* (فکر می-کنم) و *существую* (هستم) بیانگر ضمیر اول شخص مفرد، یعنی «я» (من) است که در افعال مذکور مستتر است.

رابطه نحوی نهاد و گزاره

به باور بسیاری از زبان‌شناسان روس، از جمله آ. آ. شاخماتف، آ. م. پشکوفسکی، س. ا. کارتسفسکی و... رابطه نحوی نهاد و گزاره در زبان روسی از نوع رابطه هماهنگی یا مطابقت (*согласование*) است. در این رابطه نحوی نهاد عضوی مستقل است که در جمله نقش فرمانده را دارد و مهم‌ترین جایگاه جمله به آن تعلق دارد. در رابطه هماهنگی یا مطابقت، گزاره تابعی از نهاد است که در مقوله‌های گرامری شخص، شمار و جنس از نهاد تبعیت می‌کند. قبلاً گفته شد که گزاره از نظر گرامری به گزاره اسمی و گزاره فعلی تقسیم می‌شود. در گزاره اسمی، پایانه، ابزار زبانی است که مقوله‌های شخص، شمار و جنس را در اسم و وابسته-های اسمی که در جایگاه گزاره واقعند، به عنوان تابعی از نهاد نشان می‌دهد. در جمله:

a) Алексей учитель. معلم است. آلکسی
(подл.сущ. м.р.ед.ч.) (сказ./сущ. м.р.ед.ч./наст.вр.) (گزاره اسم مفرد مذکر زمان حال) (نهاد اسم (مفرد مذکر))

б) Алексей был учитель. معلم بود. آلکسی
(подл.сущ. м.р.ед.ч.) (сказ./сущ. м.р.ед.ч./прош.вр.) (گزاره اسم مفرد مذکر زمان گذشته) (نهاد اسم (مفرد مذکر))

в) Алексей будет учитель. معلم خواهد بود آلکسی
(подл.сущ. м.р.ед.ч.) (сказ./сущ. м.р.ед.ч./будущ.вр.) (گزاره اسم مفرد مذکر زمان آینده) (نهاد اسم مفرد مذکر)

در جمله «a» نهاد یعنی *Алексей* (آلکسی) اسم مفرد مذکر است، بنابراین گزاره اسمی نیز که تابعی از نهاد است، اسم مفرد مذکر است. معانی گرامری مفرد مذکر در جمله «б» علاوه بر گزاره اسمی در فعل ربطی «*был*» (بود) نیز مشاهده می‌شود. فعل ربطی «*будет*» (خواهد بود) نیز بیانگر سوم شخص مفرد است.
در مثال:

a) Аудитория свободная. کلاس درس خالی است.
(подл.сущ. ж.р.ед.ч.) (сказ./сущ. ж.р.ед.ч./наст.вр.) (گزاره اسم مفرد مونث زمان حال) (نهاد اسم (مفرد مونث))

б) Аудитория была свободная. خالی بود. کلاس درس
(подл.сущ. ж.р.ед.ч.)(сказ./сущ. ж.р.ед.ч./прош.вр.)(گزاره اسم مفرد مؤنث زمان گذشته)
(مفرد مؤنث)

в) Аудитория будет свободная. کلاس درس خالی خواهد بود.
(подл.сущ. ж.р.ед.ч.)(сказ./сущ. ж.р.ед.ч./будущ.вр.)(گزاره اسم مفرد مؤنث زمان آینده)
(مفرد مؤنث)

اسم «аудитория» (کلاس) مفرد مؤنث است و بالطبع شکل گزاره اسمی «свободная» (خالی است) نیز مفرد مؤنث است. فعل کمکی گذشته «была» (بود) و آینده «будет» (خواهد بود) نیز از نظر شمار، جنس و شخص تابعی از نهاد جمله اند.
این همانندی و رابطه نحوی هماهنگی را نیز میتوان در گزاره های فعلی با ابزار زبانی مشخص مشاهده کرد، به مثال های زیر توجه کنید:

а) Анна учится в школе. آنآ در مدرسه درس میخواند.
(подл.сущ.тр.лиц.ед.ч.)(глагол.сказ.тр.лиц.ед.ч.)(گزاره فعلی سوم شخص مفرد زمان حال)
(سوم شخص مفرد)

б) Ты учишься в школе. تو در مدرسه درس میخوانی.
(подл.мест.вт.лиц.ед.ч.)(глагол.сказ.вт.лиц.ед.ч.)(گزاره فعلی دوم شخص مفرد زمان حال)
(دوم شخص مفرد)

в) Мои друзья будут учиться в школе. در مدرسه درس خواهند خواند.
دوستان من
(подл.сущ.тр.лиц.мн.ч.)(глагол.сказ.тр.лиц.мн.ч.)(گزاره فعلی سوم شخص جمع زمان حال)
(جمع)

مطابقت نهاد و گزاره در جمله های «а, б, в» در معانی گرامری شخص و شمار است و گزاره های فعلی در معانی گرامری نام برده شده با نهاد جمله خود هماهنگ اند.

چون ابزار زبانی برای بیان هماهنگی در شخص، در فعل زمان گذشته زبان روسی وجود ندارد. ووند «л» در فعل زبان روسی تنها علامت گذشته فعل است. بنابراین پایانه «а» در فعل گذشته «училась» که بیانگر مفرد مؤنث است میتواند نشان دهنده اول شخص مفرد:

Я училась в школе. من در مدرسه درس خواندم.
دوم شخص مفرد:

Ты училась в школе. تو(مؤنث) در مدرسه درس خواندی.
و یا سوم شخص مفرد باشد:

Она училась в школе. او (مؤنث) در مدرسه درس خواند.

همان طور که در مثال‌های بالا می‌بینیم، زمان گذشته افعال زبان روسی ابزار زبانی بیان معنای گرامری شخص را ندارند، اما این ابزار زبانی در زمان حال و آینده افعال در زبان روسی وجود دارد. به مثال‌های زیر توجه کنید:

a) Я учусь в школе. من در مدرسه درس می‌خوانم.

б) Ты учишься в школе. (تو در مدرسه درس می‌خوانی).

в) Она учится в школе. او در مدرسه درس خواند.

با توجه به مثال‌های فوق ضمائر شخصی «я» (من)، «ты» (تو) و «она» (او مؤنث) به ترتیب در جملات «а»، «б» و «в» شکل گرامری گزاره جمله خود یعنی شناسه فعل «учит ься» را مطابق با اول شخص در جمله اول، دوم شخص در جمله دوم و سوم شخص در جمله آخر مشخص می‌کنند.

با بررسی مثال‌های بالا می‌توان تعیین کرد که رابطه نحوی نهاد گرامری با گزاره‌های اسمی و گزاره‌های فعلی از نوع رابطه مطابقت و هماهنگی (согласование) است. و در این رابطه نهاد حالت-های گرامری گزاره را تعیین می‌کند.

برخی دیگر از زبان‌شناسان مانند: آ. آ. دمیتری یوفسکی، ل. تنیر، چ. فیلمور و... بر این اعتقادند که هسته مرکزی جمله را گزاره تشکیل می‌دهد و نهاد تابعی از گزاره است. این نظریه که در قرن نوزدهم مطرح شد و هم اکنون نیز طرفداران زیادی دارد رابطه نحوی نهاد با گزاره‌های فعلی را از نوع هدایت نحوی (управление) می‌داند که در این رابطه، شکل و حالت نهاد را گزاره مشخص می‌کند. این عده رابطه نحوی مطابقت یا هماهنگی بین نهاد و گزاره را نیز انکار نمی‌کنند.

رابطه نحوی بین نهاد و گزاره در زبان روسی رابطه‌ای بسیار پیچیده است، به همین دلیل ارائه تعریفی جامع، در این رابطه کاری دشوار است. اگر این رابطه را از نوع رابطه هماهنگی بدانیم، به ناچار باید بگوییم که نهاد در این رابطه نقشی تعیین کننده و اصلی دارد و اوست که حالت‌های گرامری شخص، شمار و جنس گزاره را تعیین می‌کند. اما در مواردی، این هماهنگی را نمی‌توان به طور کامل بین نهاد و گزاره ملاحظه کرد. برای مثال، همان طور که پیشتر گفته شد، حتی در جملاتی که نهاد آن نهاد گرامری است، مقوله گرامری شخص را نمی‌توان در گذشته فعل زبان روسی تشخیص داد، زیرا شکل گذشته افعال در زبان روسی، فاقد ابزار زبانی برای بیان شخص‌اند و تنها این گونه افعال، قادرند مفرد یا جمع بودن شخص را تعیین کنند. بنابراین تعیین صیغه‌های شخصی

گزاره فعلی در زمان گذشته، منوط به توجه به نهاد گرامری جمله مورد نظر است. در صورتی که صیغه‌های شخصی در زمان‌های حال و آینده از شناسه‌های فعل مورد نظر به راحتی قابل فهم است. گاهی مواقع اعداد، قید و یا مصدر افعال در جایگاه نهاد گرامری جمله واقع می‌شوند، در این صورت نیز عدم هماهنگی بین نهاد و گزاره مشاهده می‌شود. به جملات زیر توجه کنید:

ا) Там (было/будет) холодно. است. (بود / خواهد بود) (قید در نقش نهاد)
(под./ наречие) (именн. сказ.-ое)

ب) Идти (было/будет) трудно. (بود / خواهد بود) (مصدر در نقش نهاد)
(под./ инфинитив) (именн. сказ.-ое)

в) Семь (человек) пришло. (عدد در نقش نهاد) هفت نفر آمده‌اند.
(под./ числит.-ое)

در جملات «а»، «б» و «в» به ترتیب قید «там»، «идти» و «семь» مصدر «идти» (راه رفتن) و عدد «семь» (هفت)، نهاد گرامری جمله‌اند و بین آنها و گزاره‌های جمله مربوطه مطابقت نهاد و گزاره وجود ندارد. دلیل عدم هماهنگی نهاد و گزاره در مثال‌های فوق آن است که نهاد گرامری این جملات فاقد مقوله‌های گرامری شخص، شمار و جنس‌اند، بنابراین نمی‌توانند گزاره‌ها را تابع خود کنند. در جملاتی که به جای نهاد گرامری، نهاد منطقی وجود دارد، نیز بین نهاد و گزاره هماهنگی در مقوله‌های گرامری شخص، شمار و جنس دیده نمی‌شود. به این مثال‌ها توجه کنید:

а) Мне (тебе, ему/ей, нам, вам,им) (было/будет) холодно.

(логич. подл. личн.мест. в косв. п.) (именн. сказ.-ое)

من (تو، او، ما، شما، ایشان) سردم (بود/ خواهد بود) است.
(نهاد) (گزاره اسمی)

б) У меня колет в боку. пелюи мен тیر می‌کشد.

(логич. подл. личн.мест. в косв.п.) (глагол.. сказ.-ое) (نهاد) (گزاره فعلی)

в) Меня лихорадит. من تب و لرز دارم.

(логич. подл. личн.мест. в косв. п.) (глагол.. сказ.-ое) (نهاد) (گزاره فعلی)

با توجه به مثال‌های فوق ملاحظه می‌شود که در هر سه جمله روسی، علی‌رغم آن که نهاد دارای مقوله‌های گرامری شخص و شمار است، اما با این وجود گزاره، تابعی از نهاد جمله نیست، بلکه این گزاره است که نهاد جملات را تابع خود کرده است. رابطه نحوی بین نهاد و گزاره در این جملات از نوع رابطه هدایت نحوی است. و چون نهاد گرامری در این جملات وجود ندارد، گرامر سنتی زبان روسی این گونه جملات را جملات بدون شخص می‌نامد.

نتیجه گیری

نهاد و گزاره در زبان روسی از ارکان اصلی جمله‌اند و در ساختمان ظاهری جمله، وجود حداقل یکی از آنها ضروری است. رابطه نحوی بین نهاد و گزاره در گرامر سنتی روسی بر اساس رابطه مطابقت و هماهنگی است. این هماهنگی، در مقوله‌های گرامری شخص، شمار و جنس نمود می‌یابد. در این رابطه نحوی، نهاد گرامری نقشی تعیین کننده دارد و گزاره را در مقوله‌های نامبرده تابع خود می‌کند. عدم وجود چنین رابطه‌ای می‌تواند به علت عدم وجود مقوله‌های گرامری شخص، شمار و جنس در نهاد گرامری جمله باشد و یا این که علی‌رغم وجود این مقوله‌های گرامری در نهاد جمله، ویژگی‌های گرامری گزاره به گونه‌ای است که نهاد را از طریق رابطه هدایت نحوی تابع خود می‌کند. بنابراین، چنانچه رابطه نحوی بین نهاد و گزاره از نوع هدایت نحوی باشد، نمی‌توان رابطه مطابقت و هماهنگی را بین نهاد و گزاره در جمله مزبور مشاهده کرد و نهاد جمله را، می‌بایست نهاد منطقی نامید و در مواردی که نهاد جمله، نهاد گرامری است، رابطه هماهنگی وجود دارد، مگر آن که مقوله‌های گرامری شخص، شمار و جنس در نهاد جمله نباشند.

کتابشناسی

- Арутюнова Н.Д. (1990). *Лингвистический энциклопедический словарь*/ Москва, Советская энциклопедия.
- Васильева Н.В. (1990). *Лингвистический энциклопедический словарь*/ Москва, Советская энциклопедия.
- Володин А.П. (1990). *Лингвистический энциклопедический словарь*/ Москва, Советская энциклопедия.
- Реформатский А.А. (1997). *Введение в языкознание*, Москва, Аспектпресо.
- Розенталь Д.А. (1976). *Пособие для учителей*, Москва, Просвещение.
- Современный русский язык*. (1999). под ред. Белошапковой В.А., Москва, Азбуковник.
/Вышая школа. 1989г.
- Современный русский язык*. (2001). под ред. Леканта П.А., Москва, ДРОФА.
- Современный русский язык* (1998). под ред. Шубой П.П., Минск, Плопресс.
- Шведова Н.Ю. (1990). *Лингвистический энциклопедический словарь*/ Москва, Советская энциклопедия.
- Шелякин М. А. (1993). *Справочник по русской грамматике*, Москва, Русский язык.